

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2026-1\(45\)-419-431](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2026-1(45)-419-431)

УДК 336.14:336.22(477)

JEL Classification: E62; H60; H61; H62; H63

Ярослав Владиславович Якубов

аспірант

Державний університет «Київський авіаційний інститут» (Київ, Україна)

E-mail: 7632594@stud.kai.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4117-6947>

ЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Актуальність теми статті визначається підвищеною нестабільністю економіки України через високий рівень військово-політичних викликів, складнощі інтеграції до Європейського Союзу в умовах воєнного стану і вимушеної зовнішньої міграції. Систематизовано форми та наслідки економічної нестабільності, визначено її вплив на бюджетно-податкову політику. Охарактеризовано суб'єктно-об'єктний склад, рівні формування і реалізації бюджетно-податкової політики, проведено порівняння її стратегії і тактики в умовах нестабільного економічного середовища. Моделі бюджетно-податкової політики класифіковано за об'єктом, націленістю, фазою економічного циклу, ступенем жорсткості державного впливу та втручання держави. Надано характеристики особливої моделі антикризової бюджетно-податкової політики України в умовах воєнного стану. Запропоновано заходи для мінімізації негативного впливу економічної нестабільності на формування і реалізацію бюджетно-податкової політики. Обґрунтовано, що бюджетно-податкова політика, адаптована до умов нестабільного економічного середовища, є ключовою для відновлення економічного балансу трансформації національного господарства.

Ключові слова: економічна нестабільність; адаптація; бюджетно-податкова; безпека; політика; формування; реалізація; механізми; ризики; кризи; середовище; Україна.

Табл.: 7. Бібл.: 10.

Актуальність теми дослідження. В умовах високого рівня військово-політичних викликів, складнощів інтеграції до Європейського Союзу в умовах воєнного стану і вимушеної зовнішньої міграції, незавершеності трансформаційних процесів під впливом глобалізаційних змін економіка України перебуває у стані підвищеної нестабільності. Це безпосередньо впливає на макроекономічне регулювання, важливим інструментом якого є формування та реалізацію бюджетно-податкової політики держави. Економічно нестабільне середовище зміщує акценти з механізмів ринкового регулювання на державні механізми забезпечення фінансової стабільності, соціального захисту населення та підтримки розвитку і трансформації економічних відносин

Повномасштабна війна, яка прийшла на територію України, призвела до тимчасової окупації окремих регіонів, часткового або повного руйнування активів суб'єктів господарювання, економічної та соціальної інфраструктури. В умовах воєнного стану виникла потреба у переміщенні підприємств у відносно безпечні регіони, а внутрішня і зовнішня міграція набула масового характеру. Виснаження матеріальних, трудових, фінансових ресурсів негативно позначилося на діловій активності підприємців, відбулося суттєве скорочення обсягів реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, отримання ними збитків. У результаті податковий потенціал платників податків та надходження від них до дохідної частини консолідованого бюджету значно зменшились. Актуальність цього дослідження підсилюється критичною потребою збільшення бюджетних видатків на оборону, забезпечення армії, закупівлі озброєння, реалізацію соціальних програм в умовах дефіциту бюджету. Його складно урегулювати, попри значну міжнародну фінансово-кредитну підтримку, включаючи грантову допомогу. Тому вирішення дилеми «скорочення податкових надходжень до бюджету – необхідність зростання витрат бюджету» обумовлює необхідність критичної оцінки діючих підходів до проведення бюджетно-податкової політики та її адаптації до економічно нестабільного середовища воєнного стану.

Постановка проблеми. Розробка і реалізація ефективної бюджетно-податкової політики є важливою умовою та одночасно дієвим засобом для забезпечення стабільності публічних фінансів і сталості соціально-економічного розвитку українського суспільства. Особливого значення така політика набуває в умовах економічної нестабільності, коли

збереження бюджетної рівноваги та податкове стимулювання економічної активності стають першочерговими завданнями, як в умовах воєнного стану, так і в процесі післявоєнного відновлення країни. Це зумовлює актуальність аналізу нестабільності як економічної категорії, її причин і наслідків, а також особливостей прояву в бюджетно-податковій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління фінансовими ресурсами держави знаходяться у полі зору багатьох вчених. У монографії Лук'яненко І., Сидорович М. [1, с. 56] висвітлено теоретичні, методологічні та практичні аспекти формування й реалізації бюджетно-податкової політики. Спираючись на світовий досвід у здійсненні ефективної бюджетно-податкової стратегії, авторами проведено аналіз взаємозв'язку між бюджетними та макроекономічними показниками, виявлено актуальні проблеми та запропоновано шляхи реформування бюджетної й податкової систем.

Особливості формування і реалізації бюджетно-податкової політики в умовах нестабільності й невизначеності зовнішнього середовища досліджено Заруцькою О., Качулою С., Добровольською О., Сальниковою Т. [2, с. 11], Чугуновим І., Макогоном В. [3, с. 26]. Досліджуючи бюджетну політику України, Західна О., Круглякова В., Рахвал І. [4, с. 196]. Особливу увагу присвячено питанням формування доходів і розподілу видатків бюджетів, а також факторам, що впливають на ці процеси. Питання методики формування та інструментарій реалізації бюджетно-податкової політики, шляхів їх удосконалення перрєбувають у центрі уваги Козачишина Т. О. [5, с. 133], Огренич Ю. О., Щєбликіної І. О., Сопіної А. Є. [6]. Шляхи вирішення проблем функціонування складових податкової політики, її ретроспективи та перспективи визначено Соломкою Я., Тидір Н. [7, с. 87], Дмитрів В., Извошківим О. [8, с. 337]. Фінансово-аналітичні інструменти управління підприємством в умовах економічної нестабільності формалізовано Ковтуненко Ю. В., Олексійчуком А. Г. [9, с. 235], Тарасовою Г. О. [10, с. 168].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід відзначити недостатню увагу до економічної нестабільності як середовища формування і реалізації бюджетно-податкової політики України в умовах перманентних криз і високих ризиків.

Постановка завдання. Метою статті є адаптація механізмів формування і реалізації бюджетно-податкової політики України до економічно нестабільного середовища.

Викладення основного матеріалу. Економічна нестабільність є особливим станом розвитку господарської системи, який виявляється в порушенні її рівноважного стану, різких коливаннях основних макроекономічних показників, передусім ВВП, розкручуванні інфляційної спіралі, зростанні безробіття, девальвації національної валюти, відтоку інвестицій. Зазначені обставини ускладнюють процеси розробки стратегії і тактики економічної політики, а також управління національним господарством, у т. ч. у частині прогнозування та планування економічної діяльності.

Ознаками економічної нестабільності є уповільнення темпів економічного зростання, або спад, стагнація, виникнення криз, погіршення стійкості економічних суб'єктів і національної економіки загалом, зниження довіри до державних та фінансових інституцій, погіршення інвестиційного клімату та відтік іноземних інвестицій. Економічна нестабільність є складною ієрархічною категорією, яка може проявлятися на рівнях світової економіки, національних економік, суб'єктів господарювання і домогосподарств, діалектично пов'язаних між собою. Причому виникнення економічної нестабільності на одному рівні може передавати імпульси на інші рівні, в результаті чого виникає кумулятивний ефект і поширення негативних процесів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В основі економічної нестабільності лежать внутрішні і зовнішні причини. Серед основних внутрішніх причин слід виділити: вади економічної політики держави, її невідповідність поточному стану національного господарства, дефіцит державного та місцевого бюджету, великий рівень внутрішнього державного боргу, корупційні ризики, значна частка нелегальної економіки, низький рівень продуктивності праці, відсталі технологічні уклади, структурні диспропорції в економіці та міжгалузеві дисбаланси, недосконала економічна інфраструктура та слабкість економічних інститутів, низька капіталізація економіки та брак фінансових ресурсів, висока матеріаломістність і значні витрати на виробництва валового внутрішнього продукту. До основних зовнішніх причин слід віднести: світові економічні кризи; коливання цін на світових товарних ринках, передусім на сировину та енергоносії; низька зовнішня конкурентоспроможність товарів, робіт, послуг; фінансові потрясіння на глобальних ринках капіталу; геополітичні конфлікти та війни; надзвичайні ситуації, представлені пандеміями та природними катастрофами.

Форми та наслідки економічної нестабільності представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Форми та наслідки економічної нестабільності

№ з/п	Форми	Прояв
1	Макро-економічна	Розкручування інфляційної спіралі, гіперінфляція, неочікувана дефляція, знецінення доходів і заощаджень громадян, падіння курсу національної валюти, нестійкість бюджетних доходів, бюджетний дефіцит, зростання державного боргу, дефіцит платіжного балансу, висока заборгованість платників за податками та обов'язковими платежами
2	Фінансова	Банківські та валютні кризи; система криза ліквідності; затримка у розрахунках між контрагентами, високий рівень дебіторсько-кредиторської заборгованості, масові неплатежі, зростання проблемних кредитів, банкрутство банків
3	Виробнича	Спад обсягів виробництва товарів, робіт, послуг; її технологічна відсталість; банкрутство підприємств; скорочення пропозиції робочих місць; брак кваліфікованого персоналу; негативний вплив на довкілля через використання низьких технологічних укладів; високі екологічні ризики
4	Соціально-економічна	зростання рівня безробіття, зниження реального рівня доходів населення, погіршення їх добробуту і якості життя, посилення соціальної нерівності, розшарування населення за рівнем доходів, зростання соціальної напруги у трудових колективах і суспільстві загалом, внутрішня і зовнішня міграція населення.
Наслідки		
1	Економічні	Скорочення реального обсягу ВВП, зменшення інвестиційної активності, зниження конкурентоспроможності національної економіки загалом, її галузей, суб'єктів господарювання; девальвація національної валюти, зростання зовнішнього і внутрішнього державного боргу.
2	Соціальні	Погіршення соціальних умов життя населення, суттєве відставання національних соціальних стандартів від стандартів розвинутих країн, зростання бідності і кількості малозабезпечених верств населення, зниження доступності якісного харчування, освіти та медицини; погіршення демографічної ситуації; скорочення тривалості життя, зростання смертності населення і зниження народжуваності; посилення соціальної напруги.
3	Політичні	Послаблення інституційної спроможності державного управління та місцевого самоврядування; зниження довіри до органів законодавчої та виконавчої влади; політична нестабільність.
4	Стратегічні	Уповільнення інноваційного розвитку, впровадження високих технологічних укладів, відтік людського капіталу, втрата висококваліфікованих кадрів, погіршення конкурентних позицій на світових ринках; залежність від зовнішньої допомоги Міжнародних фінансових організацій.

Джерело: власна розробка.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Основним завданням управління економічним середовищем є переведення його з нестабільного стану у стабільний. Для цього необхідно реалізувати відповідні заходи: проводити виважену фіскальну та монетарну політику з узгодженими стратегіями, завданнями й інструментами; ефективно реалізувати структурні реформи, спрямовані на усунення диспропорцій; симулювати розвиток підприємництва економічними методами; підтримувати впровадження інновацій і перехід до нових технологічних укладів; зміцнювати інституційну спроможність фінансової системи; проводити дієву та цілеспрямовану боротьбу з корупцією; підтримувати процеси інтеграції у світову економіку; реалізувати планомірні заходи з європейської інтеграції.

Вплив економічної нестабільності на бюджетно-податкову політику формалізовано в табл. 2.

Таблиця 2

Вплив економічної нестабільності на бюджетно-податкову політику

№ з/п	Напрямок впливу	Прояв
1	Бюджетна політика	
1.1	Формування доходів бюджету	Скорочення податкової бази й податкових надходжень до бюджету, зменшення ролі бюджетоформуєчих надходжень від ПДВ та податку на прибуток, зростання простроченої податкової заборгованості та штрафів; залежність бюджету від неподаткових надходжень зовнішньої допомоги та кредитів міжнародних фінансових організацій; зниження ділової активності підприємств-платників податків, нестійкість бюджетних надходжень, здійснення бюджетного планування в умовах високої невизначеності.
1.2	Видаткова політика держави	Зростання витрат на соціальний захист і соціальне забезпечення, збільшення видатків на національну оборону; бюджетна підтримка об'єктів критичної інфраструктури; розширення програм фінансової підтримки малого та середнього бізнесу, а також домогосподарств; посилення видаткового навантаження на бюджет і збільшення його дефіциту.
1.3	Бюджетний дефіцит і державний борг	Хронічний бюджетний дефіцит, зростання внутрішнього і зовнішнього державного боргу; підвищення вартості запозичень на покриття бюджетного дефіциту; посилення боргових ризиків; спрямування значної частини бюджетних ресурсів на обслуговування боргу, що обмежує можливості формування бюджету розвитку.
2	Податкова політика	
2.1	Податкове навантаження	Потреба у збільшенні доходів бюджету для балансування з видатковою частиною; зростання податкового тиску на бізнес; зростання податкових правопорушень; погіршення податкової дисципліни; ухилення від сплати податків; перехід бізнесу в тіньовий сектор; зменшення його інвестиційної привабливості, особливо з боку іноземних інвесторів; формування надмірного податкового навантаження, яке уповільнює економічні процеси
2.2	Податкові стимули	Застосування податкових пільг; відстрочка податкових платежів та їх реструктуризація; зниження податкових ставок; поширення сфер дії спрощених режимів оподаткування для збереження та стимулювання підприємницької активності.
2.3	Адміністрування податків	Ускладнення податкового контролю; зниження ефективності боротьби з ухиленням від оподаткування через переведення об'єктів оподаткування в тіньовий сектор; стимулювання забезпечення добровільної сплати податків; розвиток цифровізації податкової системи.

Джерело: власна розробка.

Бюджетно-податкова політика є невід'ємним елементом системи державного управління, який забезпечує формування дохідних та видаткових статей бюджету, їхня збалансованість, включає: методи визначення податкового навантаження, формування бюджетних надходжень і бюджетних асигнувань; принципи ефективного формування і розподілу

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ресурсів для задоволення суспільних потреб на основі гармонізації інтересів держави, платників податків, реципієнтів бюджетних коштів. Як інструмент державного регулювання вона дозволяє запобігти значним економічним спадам під час криз та забезпечити економіку від перегрівання в періоди підйому.

Бюджетно-податкова політика є вагомим інструментом загального соціально-економічного розвитку країни, за допомогою якого формуються доходи, оптимізуються видатки бюджету, вирішуються питання державного боргу та забезпечуються реформи податкової системи. Важливими, проте недостатньо вирішеними, залишаються завдання боротьби з тіньовою економікою, удосконалення митного та бюджетного законодавства, а також створення антиофшорного регулювання. Завершення реформ бюджетно-податкової політики дозволить покращити якість системи оподаткування, удосконалити адміністрування податків, зменшити боргове навантаження на національну економіку, підвищити обсяг податкових надходжень до бюджету, забезпечити критично необхідний рівень фінансування військово-промислового комплексу і сил оборони, підтримувати виконання мінімальних соціальних гарантій для населення, що забезпечить антикризовий розвиток економіки країни.

Бюджетно-податкова політика об'єднує систему цілей, завдань, пріоритетів, принципів, стратегій і тактичних заходів. Суб'єктами її розробки й реалізації є законодавчі органи, органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, Міністерство фінансів України, Рахункова палата України, Державна податкова служба України, Державне казначейство України, Державна аудиторська служба України, платники податків, розпорядники бюджетних коштів різних рівнів. Бюджетно-податкова політика (фіскальна політика) є системою заходів держави щодо формування бюджетних доходів та здійснення бюджетних видатків з метою регулювання соціально-економічних процесів, спрямованих на фінансове забезпечення національної безпеки, макроекономічної стабільності, антикризовий розвиток національної економіки, підтримку її стратегічних галузей, стимулювання економічного зростання (уповільнення економічного спаду), соціальний захист населення; збалансування державних, місцевих фінансів, державного та муніципального боргу.

Бюджетно-податкова політика в умовах нестабільного економічного середовища має ґрунтуватися на таких принципах: забезпечення узгодженості бюджетів різних рівнів, їх збалансованості, прозорості, ефективності, комплексності, відповідальності, максимізації суспільного добробуту, якості, справедливості, передбачуваності, ризик-орієнтованого характеру, мобільності і гнучкості, адаптивності, інституційної стійкості, резервування, сприяння забезпеченню національної оборони.

До основних проблем бюджетно-податкової політики України слід віднести: високий рівень податкового навантаження на діяльність суб'єктів господарювання, відсутність програм фінансової підтримки великого бізнесу, постраждалого від воєнних дій, складність законодавства у питанні залучення іноземних інвесторів, брак чіткої стратегії погашення внутрішнього та зовнішнього боргу. Крім того, є проблеми з надмірною автономією місцевого самоврядування при недосконалості державного контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, частими змінами податкового, митного та бюджетного законодавства, недостатньою підтримкою малого й середнього бізнесу, а також постійним зростанням державного боргу і накопиченням податкового боргу через випадки ухилення від сплати податків.

Формування і реалізація бюджетно-податкової політики базується на трьох основних рівнях державного управління: концептуальному (визначення доктрини), стратегічному (розробка стратегії) і тактичному (втілення конкретних тактичних рішень). Державна бюджетно-податкова доктрина є цілісною концепцією управління бюджетно-податковими

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

відносинами, яка спирається на системну сукупність науково обґрунтованих принципів. Вона має розроблятися представницькими органами влади й закріплюватися у державному нормативному документі довгострокового характеру.

Бюджетно-податкова стратегія є цілісною системою заходів уряду, спрямованих на досягнення перспективних завдань і визначення пріоритетів довгострокової політики у сфері бюджетно-податкових відносин. Вона є частиною національної економічної стратегії і має узгоджуватися з іншими стратегіями другого рівня (політична, соціальна, гуманітарна, військова тощо). Бюджетно-податкова тактика передбачає розробку і реалізацію адаптивних заходів, спрямованих на здійснення поточних завдань і досягнення короткострокових цілей. Тактичні заходи мають бути пов'язані зі стратегічними для унеможливлення стримування і обмеження реалізації стратегії

Порівняння стратегії і тактики бюджетно-податкової політики України наведено у табл. 3.

Таблиця 3

*Порівняння стратегії і тактики бюджетно-податкової політики України
в умовах нестабільного економічного середовища*

Критерій	Стратегія	Тактика
Зміст	Комплекс довгострокових заходів, спрямований на бюджетно-податкове забезпечення антикризового розвитку економіки	Комплекс короткострокових заходів, спрямованих на реалізацію стратегії у конкретних економічних умовах.
Характер	Концептуальний, предикативний	Оперативний
Часовий обрій	Довгостроковий (5–10 років)	Короткостроковий (1–3 роки)
Основні завдання	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення інституційної спроможності бюджетно-податкової системи держави; - зниження бюджетного дефіциту; - скорочення державного боргу; - оптимізація податкового навантаження; - детинізацію економіки; - гармонізацію з нормами ЄС; - створення сприятливого інвестиційного клімату; - фінансове забезпечення національної безпеки. 	<ul style="list-style-type: none"> - оперативне реагування на зміни економічного середовища; - забезпечення планових показників виконання бюджету; - стабілізація економіки; - підтримка податкоспроможності бізнесу; - соціальний захист населення; - зменшення інфляційного тиску на бюджетну систему та добробут населення.
Основні інструменти	<ul style="list-style-type: none"> - середньострокове бюджетне планування; - прогнозування державного боргу з урахуванням забезпечення боргової безпеки; - цифровізація фіскальної системи; - визначення напрямів податкової реформи; - фіскальна децентралізація; - розробка новітніх інструментів формування доходів бюджету в умовах воєнного стану; - встановлення пріоритетів видатків бюджету, орієнтованих на підтримку оборони країни; - розробка програм повоєнного відновлення економіки; - підтримка програм інтеграції до ЄС. 	<ul style="list-style-type: none"> - у сфері доходів (корегування податкових ставок; тимчасові податкові пільги; відстрочка сплати податків; ризик-орієнтоване адміністрування; амністія капіталів); - у сфері видатків (секвестр бюджету; перерозподіл видатків; скорочення неефективних програм; збільшення соціальних виплат; фінансування сфер економіки, стратегічно важливих для національної безпеки); - у сфері боргу (випуск державних облігацій; реструктуризація боргу; залучення міжнародної допомоги та кредитів; регулювання платіжного балансу).
Ризик реалізації	Вищий - через складність прогнозування економічних параметрів в умовах нестабільності	Нижчий – через можливість адаптації до поточних змін економічного середовища

Джерело: власна розробка.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, таргетом стратегії бюджетно-податкової політики є довгострокові пріоритети розвитку публічних фінансів, тоді як тактика забезпечує їх практичну реалізацію в конкретних економічних умовах мінливого зовнішнього середовища. Узгодженість стратегічних і тактичних таргетів є необхідною умовою антикризового розвитку економіки, досягнення фінансової стабільності та забезпечення національної безпеки.

Стратегічними особливостями бюджетно-податкової політики є: орієнтація на впровадження стандартів ЄС; залежність від міжнародної допомоги; акцент на підтримку функціонування економіки в умовах воєнного стану та її післявоєнне відновлення; забезпечення прозорості бюджету; розвиток механізмів податкового контролю, державного аудиту законності й ефективності використання бюджетних коштів. Тактичними особливостями бюджетно-податкової політики в період 2022–2026 років є: реформа спрощених податкових режимів; використання воєнних облігацій для формування доходів бюджету; пріоритет оборонних видатків; введення податкових канікул; накладання мораторію на податкові перевірки; субсидування галузей економіки, критично важливих для національної безпеки.

Встановлено, що основними проблемами реалізації стратегії і тактики бюджетно-податкової політики в Україні є: нестабільність податкового законодавства, необхідність адаптації податкових правил до змін економічного середовища, дефіцит бюджетних ресурсів; високий рівень тіньової економіки; слабка інституційна спроможність бюджетно-податкової системи; високий рівень військово-політичних ризиків; низька довіра платників інститутів держави, зокрема бюджетно-податкових. Основними напрямками вдосконалення реалізації стратегії і тактики бюджетно-податкової політики в Україні пропонується: забезпечити стабільність податкового законодавства у довгостроковому аспекті, впровадження середньострокового бюджетного планування, підготовка до започаткування довгострокового бюджетного планування, зменшення загального рівня податкового навантаження на рахунок зміни його складу і структури, розширення податкової бази для зростання обсягу і частки податкових надходжень у доходах бюджету, впровадження європейських фіскальних правил, підвищення прозорості бюджетних видатків, посилення суспільного контролю за їх здійсненням.

Моделі бюджетно-податкової політики класифікуються за різними ознаками: за об'єктом – політика доходів і політика витрат, за націленістю – стимулююча (експансивна) політика і стримуюча (рестрикційна) політика, за фазою економічного циклу – проциклічна політика і контрциклічна політика, за ступенем жорсткості державного впливу – регулятивна політика і ліберальна політика, за ступенем втручання держави – дискреційна політика і недискреційна (автоматична) політика.

Дискреційна бюджетно-податкова політика призначена для подолання рецесійного розриву (розриву між сукупним попитом і пропозицією) у будь-якій фазі економічного циклу. Наприклад, для активізації економічної діяльності під час спаду уряд може створювати дефіцит державного бюджету шляхом збільшення витрат або зменшення податкового навантаження. У періоди економічного зростання, навпаки, формування бюджету може бути профіцитним через скорочення витрат чи підвищення податкових ставок. Недискреційна бюджетно-податкова політика автоматично реагує на зміни економічної активності за допомогою так званих автоматичних стабілізаторів. Це механізми, які допомагають пом'якшити коливання рівня виробництва та зайнятості без необхідності прямого втручання держави.

Автоматичні стабілізатори бюджетно-податкової політики являють собою вбудовані механізми фіскальної системи, які без спеціальних рішень уряду автоматично реагують на зміни економічної кон'юнктури та пом'якшують коливання ділової активності на основі саморегулювання економіки через бюджетні доходи й видатки. Основними цілями дії автоматичних стабілізаторів є: зменшення глибини економічних криз; пом'якшення

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

соціально-економічних наслідків скорочення суспільного виробництва; стримування перегріву економіки; стабілізація доходів населення; підтримка сукупного попиту; зниження соціальної напруги в суспільстві. Механізм їхньої дії презентує табл. 4.

Таблиця 4

Механізм формалізації дії автоматичних стабілізаторів

Елементи механізму	Динаміки економічних процесів	
	Тренд	Спад
Логічна послідовність процесів	↓ доходи населення ↓ податкові надходження ↑ соціальні виплати ↑ бюджетний дефіцит	↑ доходи ↑ податки ↓ соціальні витрати ↑ профіцит бюджету
Результат	стимулювання попиту	стримування інфляції

Джерело: власна розробка.

Таким чином, стабілізатори «згладжують» економічні цикли. Результатом їхньої дії в умовах спаду є стимулювання попиту, під час піднесення - стримування інфляції.

Автоматичні стабілізатори класифікуються за формою, за рівнем, за сферою, за механізмом (табл. 5).

Таблиця 5

Класифікація автоматичних стабілізаторів

Критерій	Види
За формою	Податкові, видаткові
За рівнем	Державні, місцеві
За сферою	Соціальні, фінансові
За механізмом	Прямі, непрямі

Джерело: власна розробка

Формалізацію дії основних видів автоматичних стабілізаторів представлено у табл. 6.

Таблиця 6

Формалізація дії основних видів автоматичних стабілізаторів

№ з/п	Види стабілізаторів	Інструменти	Механізм дії
1	Податкові		
1.1		Прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб	При зростанні доходів → податки зростають швидше При спаді → податки зменшуються
1.2		Податок на прибуток підприємств, єдиний податок	У кризу → прибуток падає → податки ↓ При економічному зростанні → прибуток ↑ → податки ↑
1.3		ПДВ і акцизи	Залежать від обсягу споживання Падають у кризу → підтримують споживання
2	Видаткові стабілізатори		
2.1		Допомога з безробіття	Зростає автоматично під час кризи
2.2		Соціальні трансферти	Вплив на економічний цикл через субсидії, соціальну допомогу, пенсії
2.3		Підтримка малозабезпечених	Збільшується при падінні реальних доходів населення
3	Фінансові		
3.1		Система страхування депозитів фізичних осіб	Виплати здійснюються у разі банкрутства банківської установи
3.2		Державні гарантії	Надаються іноземним інвесторам щодо захисту їх вкладень, безперешкодного переказу прибутків за кордон, уникнення подвійного оподаткування

Джерело: власна розробка.

Дія автоматичних стабілізаторів має як переваги, так і недоліки. До переваг відносять: не потребують політичних рішень; мають швидку дію; зменшують економічні ризики; підтримують населення в кризових умовах; стабілізують бюджетну систему. Недоліками та обмеженнями дії є: можуть збільшувати бюджетний дефіцит, посилювати боргове навантаження; не завжди спрацьовують у глибоких кризах; залежать від якості податкової системи; вразливі до тіньової економіки.

У табл. 7 наведено результати порівняння автоматичних і дискреційних стабілізаторів.

Таблиця 7

Результати порівняння автоматичних і дискреційних стабілізаторів

Ознака	Автоматичні	Дискреційні
Прийняття адміністративних рішень	Не потрібне	Потрібне
Швидкість	Висока	Повільніша
Гнучкість	Обмежена	Висока
Політичний вплив	Мінімальний	Значний
Ризик затримки	Низький	Високий

Джерело: власна розробка.

Таким чином, перевагами автоматичних стабілізаторів над дискреційними є: відсутність потреби у прийнятті адміністративних рішень, висока швидкість впливу на економічні процеси, мінімальний політичний вплив, низький рівень затримки дії. Проте перевагою дискреційних стабілізаторів над автоматичними є більша гнучкість.

Автоматичні стабілізатори бюджетно-податкової політики дозволяють державі пом'якшувати наслідки протилежних станів – як економічних криз, так і перегріву економіки - без втручання регуляторних органів у ринкові процеси. Для України їх розвиток є особливо важливим в умовах нестабільності та післявоєнного відновлення. Для підвищення ефективності дії автоматичних стабілізаторів необхідно: розвивати прогресивне оподаткування, обмежувати обсяг тіньової економіки, посилювати адресність соціальних виплат, впроваджувати цифровий контроль за сплатою податків і використанням бюджетних коштів, гармонізація бюджетно-податкової системи з нормами ЄС, підвищувати фінансову грамотність населення.

Основними етапами бюджетно-податкової політики, як процесу, є: формування, реалізація, оцінка результатів та ефективності, внесення змін або проведення коригувань. Вони повторюються циклічно, що продиктовано динамічністю зовнішнього і внутрішнього середовища, а також необхідністю адаптації політики до нових умов економічно нестабільного середовища. Критерієм ефективності бюджетно-податкової політики є її здатність генерувати необхідний обсяг доходів бюджету без створення ризику неконтрольованого зростання дефіциту. Ефективна політика ґрунтується на збалансованому використанні методів та інструментів, тоді як неефективна провокує зростання дефіциту й створює ризик економічної дестабілізації чи навіть дефолту держави. Досягнення ефективності бюджетно-податкової політики базується на дотриманні певних фіскальних правил, спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності, підвищення довіри до державної політики, зниження боргового навантаження та досягнення довгострокової фіскальної стійкості. Основними бюджетно-податковими правилами є: обмеження бюджетних доходів, що встановлюють рамки фіскального навантаження на економіку; обмеження бюджетних видатків із регулюванням їх загальних обсягів або видатків за окремими категоріями, наприклад, на споживання в державному секторі; обмеження бюджетного дефіциту шляхом контролю над змінними, що впливають на боргове навантаження; ліміти державного боргу, які визначають його допустимий рівень, у співвідношенні до ВВП країни. Стадія коригування чи зміни політики передбачає гнучку адаптацію стратегії і тактики відповідно до динаміки соціально-економічних умов. Зокрема, це необхідне в умовах розбалансування доходної та витратної частин бюджету або посилення боргового тиску.

Економічно розвинені країни для оцінки ефективності бюджетно-податкової політики використовують системи ключових індикаторів бюджетної стійкості, які призначені для корегування структури державних витрат і визначення граничних параметрів бюджетних показників. Оптимізація витрат проводиться з урахуванням особливостей обраної моделі – регулятивної чи ліберальної. Регулятивна модель з посиленням втручанням держави використовується переважно у періоди кризи. В умовах стабільності переважає ліберальна модель зі ставкою на ринкові механізми. Однією зі стратегічних цілей бюджетно-податкової політики країн ЄС є сприяння інноваціям шляхом збільшення обсягів державного фінансування науково-дослідних робіт у рамках антициклічного регулювання на конкурсній основі відбору проєктів.

Сучасні податкові реформи в країнах Європи спрямовані на поступове перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва, передусім робочої сили, на природні ресурси. Питання охорони навколишнього середовища є пріоритетними для прийняття податкових норм законодавства. Україна, володіючи значними запасами природних ресурсів, має можливість і потребу в розвитку системи податків на природні ресурси та екологічних зборів. Стратегічний пріоритет вступу до ЄС поставив перед Україною низку важливих завдань щодо реформування власної податкової системи. Одним із ключових механізмів реалізації такої реформи має бути економічний інструмент ефективного природокористування і природовідтворення.

Суттєвою вадою бюджетної системи України є її надмірна централізація і значна роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів і видатків місцевих бюджетів, тим більше, що для різних регіонів зазначені трансферти мають додатний або від'ємний знак. Тому реформування бюджетно-податкової політики має виходити з необхідності збільшення фінансової самостійності місцевих бюджетів у системі децентралізації управління економікою за рахунок збільшення обсягів і частки власних доходів, можливості автономного управління ними у рамках реалізації функцій і завдань місцевої влади. Однією з актуальних проблем у цьому контексті є забезпечення збалансованого розвитку регіонів та зміцнення взаємодії між бюджетами різних рівнів на основі підвищення фіскальної самодостатності місцевих бюджетів та поглиблення бюджетної децентралізації.

Стратегічними завданнями реформування податкової політики має стати: підтримка оптимального податкового навантаження, баланс між прямими і непрямими податками, соціалізація податків, введення диференційованих ставок податку з доходів фізичних осіб для забезпечення принципу соціальної справедливості в оподаткуванні; встановлення диференційованих ставок екологічних податків залежно від обсягів шкідливого впливу на довкілля; збільшення доходів від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, у т. ч. шляхом збільшення торгівельних квот на експорт товарів до ЄС, стимулювання інноваційного розвитку та покращення інвестиційного клімату податковими методами. Балансуючи надходження прямих і непрямих податків до бюджетної системи, слід враховувати їхні переваги і недоліки: непрямі податки є зручними для збору, але є додатковим фінансовим тягарем для кінцевого споживача; прямі податки не мають негативних наслідків перекидання податкового навантаження на споживача, але їх обсяг є недостатнім для забезпечення інституційної стійкості бюджетних доходів через збитковість діяльності більшості вітчизняних підприємств і тенденції до скорочення.

У межах демократизації бюджетно-податкової політики важливим є активне залучення громадянського суспільства як потужного інструменту діалогу між державою та платниками податків, оскільки податкова система впливає на реалізацію інтересів кожного громадянина і водночас забезпечує розподіл бюджетних ресурсів для фінансування суспільних благ. Концепт демократизації передбачає поступове зниження податкового навантаження шляхом розширення податкової бази і коригування ставок основних податків; адаптацію структури чинної системи оподаткування до стандартів ЄС; раціоналізацію

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

перерозподілу податкового навантаження між факторами виробництва і споживання; активізацію регулюючого потенціалу податків, зборів, обов'язкових платежів; гармонізацію спеціальних режимів оподаткування з вимогами ЄС; удосконалення систем податкового контролю і адміністрування.

Серед ключових заходів удосконалення бюджетно-податкової політики пропонуються: запровадження податкових пільг для бізнесу різного масштабу з урахуванням наслідків воєнних дій; розвиток програм підтримки середнього та великого бізнесу; створення сприятливих умов для залучення іноземних інвесторів і реформування податкового законодавства з урахуванням досвіду ЄС; використання програмно-цільового методу фінансування стратегічно важливих для національної безпеки підприємств; формування детального плану погашення державного боргу на основі прогнозу бюджетних доходів; використовувати ризик-орієнтований підхід до адміністрування податків; проводити системний аудит законності й ефективності використання бюджетних коштів їх розпорядниками. Особливу увагу варто приділити системі трансфертних взаємовідносин між бюджетами різних рівнів, контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, збереженню фінансової автономії місцевого самоврядування за умов чіткого визначення відповідальності за бюджетні правопорушення. Важливим є посилення податкового контролю за дотриманням митного законодавства та проведенням зовнішньоекономічних операцій, розвиток прозорого ринку фінансових послуг, особливу увагу приділити перевірці платників податків із високим рівнем ризику.

Висновки

1. Встановлено, що економічна нестабільність має значний вплив на формування та реалізацію бюджетно-податкової політики України через обмеженість фінансових ресурсів, зростання дефіциту консолідованого бюджету та боргового навантаження на національну економіку. Показано, що попри негативну дію, економічна нестабільність стимулює пошук нових інструментів грошово-кредитного та бюджетно-податкового регулювання, розробку механізмів зміцнення інституційної спроможності держави, та адаптацію державного бюджетно-податкового менеджменту до європейських стандартів, що є важливою передумовою відновлення стабільності національної економіки та забезпечення її сталого розвитку.

2. Моделі бюджетно-податкової політики класифіковано за різними ознаками: за об'єктом – політика доходів і політика витрат, за націленістю – стимулююча (експансивна) політика і стримуюча (рестрикційна) політика, за фазою економічного циклу – проциклічна політика й контрциклічна політика, за ступенем жорсткості державного впливу – регулятивна політика і ліберальна політика, за ступенем втручання держави – дискреційна політика і недискреційна (автоматична) політика.

3. Встановлено, що після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році почала формуватися особлива модель антикризової бюджетно-податкової політики України, яка має такі пріоритети: фінансування військового промислового комплексу та сил оборони; активне залучення міжнародної фінансової допомоги та кредитних коштів; тимчасові податкові послаблення; формування нових інструментів наповнення доходної частини бюджету, зокрема на основі воєнних облігацій; адаптація фіскальної політики до стандартів ЄС.

4. Запропоновано для мінімізації негативного впливу економічної нестабільності на формування і реалізацію бюджетно-податкової політики вживати таких заходів: забезпечити прозорість і прогнозованість фіскальної політики; розширювати податкову базу за рахунок детінізації доходів і об'єктів, які знаходяться у нелегальному секторі; оптимізувати склад і структуру бюджетних видатків; підвищити ефективність державних інвестицій, які здійснюються за рахунок бюджету розвитку; зміцнити боргову безпеку за рахунок скорочення та/або реструктуризації внутрішнього і зовнішнього державного боргу; гармонізувати податкове законодавство з нормами ЄС; впроваджувати ризик-орієнтоване адміністрування податків; розвивати середньострокове бюджетне планування.

5. Обґрунтовано, що бюджетно-податкова політика, адаптована до умов нестабільного економічного середовища, є ключовою для відновлення економічного балансу трансформації національного господарства. Основними її стратегічними завданнями визначено: подолання фінансових обмежень, підвищення ефективності мобілізації доходів державного і місцевого бюджетів, оптимізація бюджетних витрат шляхом розподілу ресурсів між критично важливими потребами для стимулювання економічного зростання і задоволення соціальних потреб населення. Для досягнення зазначених стратегічних завдань потрібно впроваджувати інноваційні підходи, здатні забезпечити високий рівень їх реалізації на тактичному рівні.

Орієнтирами подальших досліджень є розробка рекомендацій зі створення ризик-орієнтованого державного бюджетно-податкового менеджменту.

Список використаних джерел

1. Лук'яненко І., Сидорович М. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики : монографія. Київ : НАУКМА, 2014. 229 с.
2. Заруцька О. П., Качула С. В., Добровольська О. В., Сальникова Т. В. Реалізація бюджетно-податкової політики в умовах нестабільності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 24. С. 7-15. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.24.7>.
3. Чугунов І., Макогон В. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia fructuosa*. 2023. № 4. С. 19–31. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(150\)02](https://doi.org/10.31617/1.2023(150)02).
4. Західна, О., Круглякова, В., Рахвал, І. Бюджетна політика України: стан, оцінювання, перспективи. *Молодий вчений*. 2023. № 10 (122). С. 194-199. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-38>.
5. Козачишина Т. О. Методика формування та інструментарій реалізації бюджетно-податкової політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №9. С. 131-136.
6. Огренич Ю. О., Щєбликіна І. О., Сопіна А. Є. Бюджетно-податкова політика України: особливості та напрямки вдосконалення. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 69. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-61>.
7. Соломка Я. А., Тидір Н. І. Податкова політика України в умовах економічної нестабільності: аналітичний огляд. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2020. № 18(46). С. 85–89. DOI: [10.25264/2311-5149-2020-18\(46\)-85-89](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-18(46)-85-89).
8. Дмитрів В., Извошків О. Ретроспектива та складові функціонування податкової політики. *Економічний аналіз*. 2025. Том 35. № 3. С. 334-339. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2025.03.334>
9. Ковтуненко Ю. В., Олексійчук А. Г. Фінансовий аналіз діяльності підприємства в умовах економічної нестабільності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 234-238.
10. Тарасова, Г. О. Методи управління підприємством в умовах економічної нестабільності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2015. Вип. 5. С. 167–170.

References

1. Lukianenko, I., & Sydorovych, M. (2014). *Biudzhethno-podatкова polityka Ukrainy: novi vyklyky [Fiscal policy of Ukraine: New challenges]*. NaUKMA.
2. Zarutskya, O. P., Kachula, S. V., Dobrovolska, O. V., & Salnykova, T. V. (2024). Realizatsiia biudzhethno-podatkovoi polityky v umovakh nestabilnosti [Implementation of fiscal policy in conditions of instability]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, (24), 7–15. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.24.7>.
3. Chuhunov, I., & Makohon, V. (2023). Biudzhethno-podatкова polityka v umovakh nevyznachenosti [Fiscal policy under uncertainty]. *Scientia Fructuosa*, (4), 19–31. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(150\)02](https://doi.org/10.31617/1.2023(150)02).
4. Zakhidna, O., Kruhliakova, V., & Rakhval, I. (2023). Biudzhethna polityka Ukrainy: stan, otsiniuvannya, perspektyvy [Budgetary policy of Ukraine: State, evaluation, prospects]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, (10(122)), 194–199. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-38>.
5. Kozachyshyna, T. O. (2019). Metodyka formuvannia ta instrumentarii realizatsii biudzhethno-podatkovoi polityky [Methodology of formation and tools for implementation of fiscal policy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, (9), 131–136.
6. Ohrenych, Yu. O., Shchēblykina, I. O., & Sopina, A. Ye. (2024). Biudzhethno-podatкова polityka Ukrainy: osoblyvosti ta napriamky vdoskonalennia [Fiscal policy of Ukraine: Features and directions for improvement]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (69). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-61>.

7. Solomka, Ya. A., & Tydir, N. I. (2020). Podatkova polityka Ukrainy v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti: analitychnyi ohliad [Tax policy of Ukraine in conditions of economic instability: An analytical review]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya "Ekonomika" – Scientific Notes of Ostroh Academy National University. "Economics" Series*, (18(46)), 85–89. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-18\(46\)-85-89](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-18(46)-85-89).

8. Dmytriv, V., & Izvoschikov, O. (2025). Retrospektyva ta skladovi funktsionuvannya podatkovoї polityky [Retrospective and components of tax policy functioning]. *Ekonomichnyi analiz – Economic Analysis*, 35(3), 334–339. <https://doi.org/10.35774/econa2025.03.334>.

9. Kovtunenکو, Yu. V., & Oleksiichuk, A. H. (2017). Finansovy analiz diialnosti pidpriemstva v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Financial analysis of enterprise activities in conditions of economic instability]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and National Problems of Economy*, (17), 234–238.

10. Tarasova, H. O. (2015). Metody upravlinnia pidpriemstvom v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti [Methods of enterprise management in conditions of economic instability]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: series: International Economic Relations and World Economy*, (5), 167–170.

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.02.2026

UDC 336.14:336.22(477)

Yaroslav Yakubov

Postgraduate Student,

State University "Kyiv Aviation Institute" (Kyiv, Ukraine)

E-mail: 7632594@stud.kai.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0005-4117-6947>

ECONOMIC INSTABILITY AS AN ENVIRONMENT FOR THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF UKRAINE'S FISCAL POLICY

The relevance of the article's topic is determined by the heightened instability of Ukraine's economy due to the high level of military-political challenges, difficulties in integration into the European Union under martial law and forced external migration, as well as the incompleteness of transformational processes. The forms and consequences of economic instability are systematized, and its impact on fiscal policy is determined. The subject-object composition, levels of development, and implementation of fiscal policy are characterized, and a comparison of its strategy and tactics under the conditions of an unstable economic environment is conducted. Fiscal policy models are classified by object, focus, phase of the economic cycle, degree of state influence, and state intervention.

It is established that following the full-scale invasion by the Russian Federation in 2022, Ukraine began forming a special model of anti-crisis fiscal policy. Priorities of this model are identified as: financing of the military-industrial complex and defense forces; active engagement of international financial aid and credit funds; temporary tax relief; development of new instruments for revenue generation in the budget, particularly through war bonds; adaptation of fiscal policy to EU standards.

Measures are proposed to minimize the negative impact of economic instability on the development and implementation of fiscal policy: ensuring transparency and predictability of fiscal policy; expanding the tax base by deterring incomes and objects located in the shadow sector; optimizing the composition and structure of budget expenditures; improving the efficiency of government investments funded through the development budget; strengthening debt security through the reduction and/or restructuring of domestic and foreign public debt; harmonizing tax legislation with EU norms; implementing risk-oriented tax administration; advancing medium-term budget planning.

It is substantiated that fiscal policy adapted to the conditions of an unstable economic environment is key to restoring the economic balance of the transformation of the national economy. Its main strategic tasks are identified as overcoming financial constraints, enhancing the efficiency of mobilizing revenues for national and local budgets, optimizing budget expenditures through resource allocation among critically important needs to stimulate economic growth and meet the social needs of the population. To achieve these strategic objectives, innovative approaches must be implemented to ensure their high level of realization at the tactical level.

Keywords: economic instability; adaptation; fiscal; security; policy; formation; implementation; mechanisms; risks; crises, environment; Ukraine.

Table: 7. References: 10.